

Dorota Żurek

Przestrzeń i społeczeństwo
Chrzanowa
średniowiecznego i nowożytnego

Przestrzeń i społeczeństwo
Chrzanowa
średniowiecznego i nowożytnego

Dorota Żurek

Przestrzeń i społeczeństwo
Chrzanowa
średniowiecznego i nowożytnego

Kraków

© Copyright by Dorota Żurek, 2015

Recenzenci:

dr hab. Urszula Sowa (Sowina), prof. IAE PAN
prof. dr hab. Franciszek Leśniak

Opracowanie redakcyjne:

Marta Stęplewska

Projekt okładki:

Agnieszka Kluzik

Na okładce wykorzystano pocztówkę pochodzącą ze zbiorów Edwarda Edwina Śmiłka
Rynek Chrzanowa w 1910 r.

Publikacja sfinansowana przez

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ISBN 978-83-7638-565-5 (wersja papierowa)

ISBN 978-83-7638-650-8 (e-book)

<https://doi.org/10.12797/9788376386508>

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:

www.akademicka.pl

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	7
ROZDZIAŁ I. ROZWÓJ PRZESTRZENNY MIASTA I PRZEDMIEŚĆ	23
I.1. Okres przedlokacyjny	23
I.2. Lokacja miasta	35
I.3. Topografia późnośredniowiecznego i wczesnonowożytnego Chrzanowa	40
I.3.1. Centrum osadnicze	60
I.3.1.1. Zespół dworski (z zespołem folwarcznym)	63
I.3.1.2. Zespół farny	64
I.3.1.3. Rynek	68
I.3.1.4. Inne obiekty	76
I.3.1.5. Pierzeje rynkowe	80
I.3.1.6. Działka miejska	83
I.3.1.7. Dom miejski	90
I.3.2. Sieć uliczna	93
I.3.2.1. Ulice przyrynkowe	95
I.3.2.2. Ulice wewnątrzmijskie	100
I.4. Przedmieścia	104
I.4.1. Przedmieście Krakowskie (Zagromiec, Płoczki)	104
I.4.2. Kadłubek	107
I.4.3. Przedmieście Kościeleckie (Nad Chechłem, Na Piasku)	108
I.4.4. Przedmieście Świętokrzyskie (Na Piasku)	112
I.5. Kierunki rozbudowy miasta	115

ROZDZIAŁ II. STRUKTURA SPOŁECZNA I ZAWODOWA MIESZKAŃCÓW CHRZANOWA DO POŁOWY XVII WIEKU	119
II.1. Ramy demograficzne	119
II.2. Grupy społeczno-zawodowe	127
II.2.1. Grupy społeczne	130
II.2.2. Grupy zawodowe	141
II.3. Elita miasta	183
II.3.1. Elita władzy	184
II.3.1.1. Władze dominalne	184
II.3.1.2. Władze miejskie	185
II.3.2. Inteligencja	212
II.3.3. Elita majątkowa	221
II.4. Formy organizacji zawodowej i społecznej	227
II.4.1. Bractwa religijne	228
II.4.2. Cechy rzemieślnicze	233
II.4.2.1. Cechy branżowe	237
II.4.2.2. Cech rzemiosł łącznych	244
 ROZDZIAŁ III. STOSUNKI WŁASNOŚCIOWE W MIEŚCIE I NA PRZEDMIEŚCIACH	247
III.1. Rynek	249
III.2. Ulice	285
III.3. Przedmieścia	324
 ZAKOŃCZENIE	339
 ANEKSY	343
 ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA.....	407
 SPIS TABEL.....	421
 SUMMARY	423
 INDEKSY OSOBOWY.....	429
 INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH I TOPOGRAFICZNYCH	447

WSTĘP

Badania nad dziejami miast w Polsce przedrozbiorowej mają długą tradycję. Wielu ośrodkom poświęcono prace monograficzne, w których z reguły przedstawiano ich historię od czasów najdawniejszych aż po współczesne. Nowe możliwości badawcze wniosła metoda socjotopograficzna. W najszerszym ujęciu polega ona na precyzyjnym ukazaniu związków i zależności pomiędzy przestrzenią a społeczeństwem w określonych momentach dziejów miasta. Ma przede wszystkim dużą wartość dla rozpoznania jego struktur przestrzennych i socjalnych¹. Analizę socjotopograficzną dla danego ośrodka można przeprowadzić w oparciu o różne źródła i z zastosowaniem rozmaitych metod badawczych. Jak szeroki jest wachlarz możliwości, udowodnili już ci historycy, którzy borykając się z wieloma trudnościami wynikającymi z niedoskonałości materiału źródłowego, stworzyli prace, w których rozwój miasta został przedstawiony w sposób odbiegający od dotychczasowego. Optymalne wyniki analizy socjotopograficznej można uzyskać, mając do dyspozycji różnorodny materiał źródłowy. Z jednej strony są to źródła podatkowe, księgi miejskie, akta cechowe, z drugiej zaś możliwie najwcześniejsze

¹ H.-Ch. Rublack, *Probleme der Sozialtopographie der Stadt im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, [in:] *Voraussetzungen und Methoden geschichtlicher Städteforschung*, Hrsg. W. Ehbrecht, Köln-Vien 1979, s. 177-193. Autor zaprezentował tu m.in. rozważania nad celami i metodami badań socjotopograficznych dla poznania genezy miast. Zob. też D. Denecke, *Sozialtopographie und sozialräumliche Gliederung der spätmittelalterlichen Stadt. Problemstellungen, Methoden und Betrachtungsweisen der historischen Wirtschafts- und Sozialgeographie*, [in:] *Über Bürger, Stadt und städtische Literatur im Spätmittelalter*, Hrsg. J. Fleckenstein, K. Stackmann, Göttingen 1980, s. 161-202.

plany i mapy miasta. Celem uzyskania optymalnych wyników należy je połączyć z osiągnięciami innych dziedzin, takich jak archeologia, historia sztuki czy urbanistyka². W rzeczywistości jednak żaden badacz nie dysponował tak bogatym zasobem. To też jest przyczyną dużego zróżnicowania wśród tego typu prac. Jak słusznie stwierdził Mateusz Goliński, *ile prac socjotopograficznych, tyle też metod badawczych*³.

Badania socjotopograficzne są w polskiej historiografii dziedziną stosunkowo młodą⁴. Za ich symboliczny początek w Polsce uznaje się kolokwium w ramach XI Powszechnego Zjazdu Historyków w Toruniu w 1974 r., na którym wysunięto wiele postulatów dotyczących przyszłości studiów nad historią miast⁵. Wcześniej w licznych publikacjach pojawiały się elementy metody socjotopograficznej, jednak dopiero praca Jacka Wiesiołowskiego *Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania*⁶, w której autor w nowatorski sposób wykorzystał dostępne źródła, stała się wzorcem dla kolejnych pokoleń

² Słuszne jest stwierdzenie niemieckiego badacza Karstena Igela, że aby odtworzyć dokładny obraz miasta, ideałem byłoby mieć do dyspozycji wyniki prac archeologów oraz historyków architektury i sztuki, a ponadto wyniki badań nad takimi zagadnieniami jak struktury społeczne, socjotopografia, historia gospodarcza. Zob. K. Igel, *Zwischen Bürgerhaus und Frauenhaus. Stadtgestalt, Grundbesitz und Sozialstruktur im spätmittelalterlichen Greifswald*, Köln–Weimar–Wien 2010, s. 22.

³ M. Goliński, *Wokół socjotopografii późnośredniowiecznej Świdnicy*, cz. 1, Wrocław 2000, s. 5.

⁴ Znacznie wcześniej znalazły się w kręgu zainteresowania badaczy niemieckich, których dorobek dotyczący zagadnień związanych zarówno z przemianami struktur społecznych, przestrzennych, jak i socjotopograficznych jest niezwykle bogaty. Ostatnio zebrany został przez Matthiasa Meinhardta (*Auswahlbiographie zur Sozialstruktur und Sozialtopographie vorindustrieller Städte*, [in:] *Die Sozialstruktur und Sozialtopographie vorindustrieller Städte. Beiträge eines Workshop sam Institut für Geschichte der Marthin-Luther-Universität Halle-Wittenberg am 27. und 28. Januar 2000*, Berlin 2005, s. 287-313). Charakterystyki metod badawczych zastosowanych dla analizy socjotopograficznej Bamberg, Würzburga, Münster i małego miasta Lingen dokonał Hans-Christoph. Rublack (*op. cit.*, s. 178-183). Dokładny opis metody zastosowanej dla przeprowadzenia badań socjotopograficznych w oparciu o transakcje kupna–sprzedaży zarejestrowane w księgach miejskich, przedstawił w pracy poświęconej Greifswald Karsten Igel (*op. cit.*, s. 57-64).

⁵ *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*, red. A. Gieysztor, T. Roslanowski, Warszawa–Poznań–Toruń 1976.

⁶ J. Wiesiołowski, *Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania*, wyd. 2, Warszawa–Poznań 1997 (wyd. 1: 1982).

historyków. Wiesiołowski wskazał możliwości badawcze, jakie stwarzają źródła miejskie i podatkowe. Drugim miastem polskim poddanym analizie socjotopograficznej był średniowieczny Sieradz⁷. Autorka pracy, Urszula Sowina, wykorzystała do analiz księgi wójtowskie i radzieckie, a obok nich plany miasta z XIX w. Roman Czaja prowadził badania nad Elblągiem, opierając się na zapiskach z ksiąg czynszowych, łąkowych, gruntowych i rentowych, obok których wykorzystał nieodzwonne plany i mapy miast⁸. W kręgu zainteresowań badaczy znalazło się, obok Sieradza, także inne małe miasto – Warta, której poświęcona była praca Agnieszki Bartoszewicz⁹. Również i ta autorka w swoich analizach oparła się na księgach miejskich. Wspomniany już Mateusz Goliński badał zarówno duże miasto, jakim był Wrocław, jak i mniejszą Świdnicę¹⁰. W przypadku pierwszego ośrodka wykorzystał przede wszystkim wyniki badań archeologicznych, natomiast w odniesieniu do Świdnicy oparł się na księgach i rejestrach szosu. Kolejny historyk, Krzysztof Mikulski, analizując przestrzeń i społeczeństwo Torunia w długim przedziale czasowym (od końca XIV do początków XVIII), posłużył się głównie księgami ławniczymi¹¹. Szczęśliwie dysponował także źródłami podatkowymi, a obok nich archiwami cechowymi i wykazami osób przyjętych do prawa miejskiego, co pozwoliło mu stworzyć stosunkowo pełny obraz społeczeństwa na tle przemian urbanistycznych ówczesnego Torunia. Dzieje XVIII-wiecznego Grodna z socjotopograficznego punktu analizował Jerzy Gordziejew¹². Ostatnią jak do tej pory pracę socjotopograficzną stworzył Franciszek Leśniak, autor trzech publikacji poświęconych historii Krosna, które w połączeniu tworzą socjotopograficzny

⁷ U. Sowina, *Sieradz. Układ przestrzenny i społeczeństwo miasta w XV-XVI w.*, Warszawa–Sieradz 1991.

⁸ R. Czaja, *Socjotopografia miasta Elbląga w średniowieczu*, Toruń 1992. Zob. też recenzję tej pracy pióra U. Sowiny, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” (dalej KHKM), R. 43, 1995, nr 2, s. 267-279.

⁹ A. Bartoszewicz, *Warta. Społeczeństwo miasta w II połowie XV i na początku XVI w.*, Warszawa 1997.

¹⁰ M. Goliński, *Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia (przestrzeń – podatnicy – rzemiosło)*, Wrocław 1997; idem, *Wokół socjotopografii...*, cz. 1; idem, *Wokół socjotopografii późnośredniowiecznej Świdnicy*, cz. 2, Wrocław 2003.

¹¹ K. Mikulski, *Przestrzeń i społeczeństwo Torunia od końca XIV do początku XVIII wieku*, Toruń 1999.

¹² G. Gordziejew, *Socjotopografia Grodna w XVIII w.*, Toruń 2002.

obraz miasta w okresie staropolskim¹³. Autor swoje badania oparł także na analizie ksiąg urzędów: wójtowsko-ławniczego oraz radzieckiego.

Prócz wymienionych opracowań powstało wiele pomniejszych prac, w których pojawiały się elementy analizy socjotopograficznej. Spośród nich na szczególną uwagę, z metodologicznego punktu widzenia, zasługuje praca Tomasza Jasińskiego dotycząca przedmieść średniowiecznych miast: Torunia i Chełmna¹⁴.

Przedmiotem mojego zainteresowania stał się małopolski Chrzanów. Historia badań nad dziejami tego ośrodka sięga roku 1914, kiedy ukazała się praca Stanisława Polaczka *Powiat chrzanowski w Wielkim Księstwie Krakowskim. Monografia historyczno-geograficzna*¹⁵, w której główny nacisk został położony na zagadnienia geograficzne. Dopiero Jan Pęcowski, autor kolejnej pracy, powstałej w 1934 r.¹⁶, wniósł znaczący wkład w poznanie dziejów miasta. Przez następne dziesięciolecia, a w zasadzie do dziś¹⁷, historycy opierają się na ustaleniach tego badacza. Pęcowski jako pierwszy, i okazało się jedyny, w największym stopniu wykorzystał zachowane księgi miejskie. Na ich podstawie stworzył obraz społeczeństwa oraz miasta od wczesnego średniowiecza aż po

¹³ F. Leśniak, *Krosno w czasach Odrodzenia. Studia nad społeczeństwem miasta*, Kraków 1992; idem, *Rzemieślnicy i kupcy w Krośnie (XVI – pierwsza połowa XVII w.)*, Kraków 1999; idem, *Socjotopografia Krosna (1512-1630). Studia i materiały*, Kraków 2005.

¹⁴ T. Jasiński, *Przedmieścia średniowiecznego Torunia i Chełmna*, Poznań 1982; idem, *Z zagadnień topografii społecznej średniowiecznego Torunia*, „Zapiski Historyczne” 1983, t. 48, z. 3, s. 5-47; D. Molenda, *Dzieje Olkusza do 1795*, [w:] *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, t. 1, red. F. Kiryk, R. Kołodziejczyk, Warszawa–Kraków 1978; A. Haverkamp, *Społeczeństwo miasta Trewiru w późnym średniowieczu*, KHKM, R. 30, 1982, nr 2, s. 180-200; K. Górską-Gołąska, *Topografia późnośredniowiecznego Kościana*, [w:] *Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 6, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 1994, s. 225-241; W. Petehyrycz, *Bełż i Busk: próba rekonstrukcji struktury socjotopograficznej w X-XIV wieku*, KHKM, R. 43, 1995, nr 1, s. 67-73; J. Borowska-Antoniewicz, *Urbanistyka i rozwój przestrzenny*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru Jasnogórskiego*, t. 1: *Okres staropolski*, red. F. Kiryk, Częstochowa 2002, s. 447-476.

¹⁵ S. Polaczek, *Powiat chrzanowski w Wielkim Księstwie Krakowskim. Monografia historyczno-geograficzna*, Kraków 1914.

¹⁶ J. Pęcowski, *Chrzanów. Miasto powiatowe w województwie krakowskim. Monografia z 27 ilustracjami w tekście*, Chrzanów 1934.

¹⁷ Najlepiej świadczy o tym fakt, że w 2013 r. Muzeum w Chrzanowie dokonało przedruku tej pracy.

czasy sobie współczesne. Praca, mimo niewątpliwie wysokiej wartości, nie jest pozbawiona, jak pokazała lektura ksiąg miejskich, często istotnych uchybień¹⁸. Nie zostały one w zasadzie zweryfikowane w kolejnych publikacjach poświęconych miastu. Zarys historii Chrzanowa przedstawił Mieczysław Mazaraki¹⁹. W 1969 r. ukazała się monografia zbiorowa poświęcona dziejom ziemi chrzanowskiej i Jaworzna²⁰. Zarys dziejów miasta do końca XVI w. zaprezentował w niej Zbigniew Wojas. Na kilkunastu stronach autorowi udało się zaledwie nakreślić pewne problemy dotyczące historii średniowiecznego Chrzanowa, trudno wobec tego mówić o wyczerpaniu tematu. Zapewne dlatego w 1998 r. ukazała się kolejna, znacznie obszerniejsza, monografia miasta²¹, w której ten sam autor przedstawił dzieje Chrzanowa w okresie średniowiecza i nowożytności²². Analizą objęty został znacznie szerszy zakres tematyczny i chronologiczny. Wojas poruszył szereg istotnych zagadnień dotyczących zarówno przestrzeni, jak i społeczności miejskiej. Wartość tych ustaleń obniża fakt, że polegają one w głównej mierze na przytaczaniu fragmentów źródeł i podawaniu pojedynczych przykładów. Ponadto badacz wykorzystał tylko dwie księgi radzieckie, pomijając w zasadzie zapiski urzędu wójtowsko-ławniczego. Pojawiły się też błędne stwierdzenia wynikające z niepoprawnego odczytania źródeł, choć należy zaznaczyć, że w niektórych miejscach autor poprawnie zweryfikował ustalenia Pęckowskiego.

Problematykę dziejów miasta w okresie nowożytnym zaprezentowała Janina Stoksik, autorka dwóch artykułów we wspomnianej monografii²³. Jeden

¹⁸ Jako pierwszy na niektóre z nich zwrócił uwagę Alfred Kamiński w recenzji tej pracy. Zob. A. Kamiński, Rec. monografii J. Pęckowskiego, „Kwartalnik Historyczny” (dalej KH), R. 49, 1935, z. 2, s. 670-671.

¹⁹ M. Mazaraki, *Zarys rozwoju i dziejów miasta Chrzanowa*, Chrzanów 1964. Autor poświęcił dziejom miasta w okresie średniowiecznym i nowożytnym zaledwie dwie strony.

²⁰ *Ziemia Chrzanowska i Jaworzno. Monografia*, red. J. Lewandowska, Kraków 1969.

²¹ *Chrzanów. Studia z dziejów miasta i regionu do roku 1939*, [t. 1], Chrzanów 1998; J. Rajman, Rec. *Chrzanów. Studia z dziejów miasta i regionu i regionu do roku 1939*, „Studia Historyczne” (dalej SH), R. 42, 1999, z. 3, s. 456-460; P. Rogoziński, Rec. *Chrzanów. Studia z dziejów miasta i regionu i regionu do roku 1939*, „Teki Krakowskie” (dalej TK), 1999, t. 10, s. 169-171.

²² Z. Wojas, *Chrzanów średniowieczny i nowożytny do połowy XVII w.*, [w:] *Chrzanów. Studia z dziejów...*, [t. 1], s. 59-110.

²³ J. Stoksik, *Właściciele Chrzanowa od początku XVII do I połowy XIX w. i ich stosunek do miasta*, [w:] *Chrzanów. Studia z dziejów...*, [t. 1], s. 111-152; eadem, *Chrzanów i jego miesz-*

Summary

Space and society in the medieval and early modern Chrzanów

The thesis concentrates on the sociotopography of the city of Chrzanów. During the period under consideration it was a small city situated in the Kraków Land on the border of Lesser Poland and Silesia. The choice of this city was dictated mainly by the existence of a considerably rich source material. The main part of the source material used for the research consists of the municipal records preserved and stored in the National Archive in Kraków. The collection is comprised of twenty three municipal record books, thirteen of which were thoroughly analysed. One of the records is referred to as the council-tribunal record, two are labelled as the record of the municipal council, and the remaining ten are the records of the municipal tribunal. Apart from the municipal records other sources were used for the research, mainly fragments of the guild records and the guild privileges, records of the episcopal visitations, tax registers, and – essential for the sociotopographical research – city maps from the nineteenth century, including the cadastral map form 1848. The year 1655 marks the end point of the period under consideration, while the starting point is not precisely indicated. The analysis of the spatial and social structures covers a period from the first half of the fifteenth century, but it was also necessary to outline the earlier history of the town, especially the period prior to the location act, and settle the question of the date and circumstances of the location itself. Unfortunately it was impossible to decisively solve the last mentioned problem.

The goal of a sociotopographic analysis is to reconstruct the topography of a city and to supplement the recreated urban space with the demographic data of its inhabitants. Therefore, the first stage of the research was to recreate the urban space, starting with determining the boundaries of the municipality. The next step was to portray the area and the overall look of the suburbs. The emphasis was placed on the location of the agricultural lands, gardens, meadows, forests, ponds, as well as other smaller elements of this space. Efforts were made to identify the agricultural lands and other suburban properties owned by the city overlord, the parish, individual fraternities, and finally the townspeople themselves. This was not always possible, especially in the case of the grounds owned by the overlord. Nevertheless the results of the analysis were satisfactory and the long timeframe of the study allowed to show the changes in the development of the suburban space. It is now clear how the agricultural lands were adapted for gardens and later allocated to building plots. The steady decline in arable land was supplemented by deforestation.

Afterwards, the thesis concentrates on the location centre, that is the area designated in the location act and subjected to a detailed process of measuring delimitation. By cross-referencing the cadastral plan with the source materials it was possible to establish the most likely boundaries of the location centre. Part of the area on the west side of the centre was taken by the court and the belonging outbuildings. A cemetery, school, and the clergy house were located on the church grounds next to the St. Nicholas parish church. In the main point of the settlement centre a rectangular market square was built along with four blocks of buildings surrounding it. Here we can find the oldest outlined and settled building plots. The analysis has shown that the market square was originally surrounded by 25 building plots. At some point in time one of the building plots was divided, thus 26 building plots were to be found around the market square during the period of time under consideration. The study of the market square building plots has shown that apart from a house situated at the frontage the plots were also occupied by outbuildings such as stables, pigsties, breweries, gardens, orchards and wells. Inside the city boundaries one could also find other buildings such as the town hall, hospital, prison, and baths. The location of these buildings has been fairly accurately established. Also the question of the town hall has been addressed. Contrary to the widespread belief, often found in the existing literature, that

the building originates at the very least in the sixteenth century, the analysis of the source material leads to the conclusion that the town hall was most probably built not earlier than the seventeenth century. Thanks to the laborious analysis it was also possible to reconstruct the street network. The difficulty of this task was increased by the fact that until the end of the first half of the sixteenth century the streets were rarely named. Even later, when the names were already commonly used, we can observe a great deal of inconsistency in this regard. Only the seventeenth century records allowed to finally establish the pattern and the naming of the streets in the city and in the suburbs.

Finally the first chapter provides an analysis of the suburbs. The three suburbs combined agricultural, industrial and residential characteristics. It is here where the industrial establishments such as mills, fulleries, and ironworks were located. The brickyard and the paper-mill locations were impossible to identify. The final element in the topographical study of the centre was the analysis of the city development directions. It has been established that the grounds located behind the St. Nicholas church as well as the suburbs, especially the Kościeleckie and Świętokrzyskie suburbs, were part after part taken over by residential buildings. The study of the number of residential plots in the city is presented in a table with each part representing one of the three periods of time under consideration. The smallest number of houses, only 54 in the city and 8 in the suburbs, can be confirmed for the period until the beginning of the sixteenth century. There are reasons to believe that the actual number of houses was higher. A rapid increase in the residential housing in the suburbs is visible especially in the seventeenth century, thus indicating the direction of the city development.

The second chapter of the thesis is devoted to the study of the social and employment structure of the city inhabitants. Due to the fact that the existing literature lacks reliable estimates, the first goal was to assess the size of the population inhabiting the city during the period of time under consideration. The method applied consisted in multiplying the number of habitable premises by a factor of a single building occupancy rate. The results are not fully satisfactory, especially regarding the first period (until 1530). The results seem to be much more reliable when it comes to the second period (1530-1600; circa 1100 inhabitants) and the third period (1600-1655; circa 1300 inhabitants).

The second chapter also presents different social groups in the city. We can find examples of nobility, some of them passing under the jurisdiction of the municipal law and assimilating into the burghers. The clergy was represented by the parson and his vicars. The clergy was small in number due to the absence of religious orders in the city. Representatives of the peasantry are less visible. They usually came from the nearby villages, some of them passed under the jurisdiction of the municipal law and bought properties in the city. The biggest group was comprised of the burghers, very diversified in terms of profession and wealth.

The study of social stratification requires dividing the population according to certain criteria. This task is especially difficult in the case of small towns, where the social divisions are somewhat vague. Profession, wealth, access to power, and to some extent the education level, are the only possible criteria. The results for the lower social strata are rather sketchy, due to the lack of any common criteria. In effect a large number of inhabitants, especially from the poorest groups, remains anonymous. The study of the employment structure of the inhabitants was not an easy task, due to the fact that many inhabitants of small towns were engaged in many professions at the same time. In the period of time under consideration we can find representatives of thirty seven different professions residing in the city. The most enterprising individuals were engaged in many different activities and it seems that not the learned profession, but rather simultaneous trade and banking activities, as well as possessed property such as agricultural lands, ponds, and malt houses, were the sources of wealth for the people of Chrzanów. Brokerage in lead mining and trade was an especially important factor. It helped many of the burghers to accumulate capital, which was later invested in buying property in the city. This was the foundation of their fortunes, later inherited by the next generations. Creating lists of members of the council, members of the tribunal, and the heads of the tribunal (the tribunal wójt) has allowed to analyse the local elite of power. The study included the average term of office as well as the social and professional structure of the town council and the tribunal. Unfortunately the source materials up to the mid-sixteenth century rarely included the occupation of each official. In the case of council and tribunal members it was possible only to establish that they possessed agricultural lands in the suburbs, often of significant size. It is worth remembering that in the case of small

towns this was often a substantial element of one's wealth. The artisans were a dominant group among the elites of power, merchants formed a minority. What is noteworthy is the process that eventually led the elites of power to form an exclusive group. While in the fifteenth century a relatively large group of people was involved in the government, in the sixteenth century we can observe the process of closing up the circle of power. The family ties have become the chief agent of creating elites. A relatively small intellectual elite of the town was comprised of a scribe, a rector of the school, and an organist.

The last part of the second chapter is devoted to various forms of professional and social institutions. The oldest example is the rise of religious fraternities. The guilds of artisans were introduced comparatively late, at the beginning of sixteenth century, reaching a total number of seven.

The last chapter is devoted to the analysis of the ownership structure in the city and the suburbs. The professional structure and the participation in the government is discussed systematically, beginning with the market square, individual streets, and finishing with the suburbs. Of course the complete identification of the occupation of each and every house owner was impossible. By establishing how long the property was held by its owner, it was possible to define the character of each building plot. In some cases the ownership was lasting, while other plots were frequently bought and sold. The history of some of the houses is truly fascinating, especially when the property was a subject of family disputes documented in the records of ongoing lawsuits. Participation of the townspeople in the government allows to create a map of the most prestigious parts of the city. The first place is occupied of course by the market square, the second is reserved for the Kościelecka street. Symptoms of professional specialisation are visible in the case of the suburbs. The Kościeleckie suburb was inhabited chiefly by clothiers, while the majority of Świętokrzyskie suburb was occupied by shoemakers.

Annexes at the end of the work are an integral part of the thesis. They contain lists of the city and suburb inhabitants. The owners of individual houses with approximate length of the ownership, their occupation, estate of origin, and the level of participation in the elites of power are listed in order, beginning with the market square area. Reconstruction of the neighbourhoods and assigning them to the topography of the city has involved many obstacles thoroughly described in the thesis. The main source of difficulties was the

fact that the transactions were rarely registered, and even if they were, the entries are vague and lack the location of the house. As a result the data is not complete, nevertheless its value should not be underestimated. In fact, the discovery of when and where a person lived is the core of the sociotopographical studies. Therefore the thesis provides a sort of a chronicle of the citizens of Chrzanów. The list can easily be expanded into the beginning of the nineteenth century by other scholars. Lists of the municipal authorities members are also included. The last pages of the work contain maps and plans of the city.

Despite some missing data, the thesis achieves its overall goal. The research covers two centuries of the history of a small town and shows the transformation of Chrzanów during this period. The results allow to us to observe the disappearance of certain elements of the topography of the city and the emergence of other ones. It also helps us to see the changes of the social structure of the city. All of this broadens our still insufficient knowledge of the history of small cities and their inhabitants in the pre-partition Poland.

ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Narodowe w Krakowie (Oddział I)

Akta miasta Chrzanowa, Rękopisy depozytowe, sygn. Dep. 36, Dep. 37, Dep. 38, Dep. 39, Dep. 40, Dep. 41, Dep. 42, Dep. 43, Dep. 44, Dep. 45, Dep. 46, Dep. 47, Dep. 48, Dep. 49, Dep. 50.

Zbiór aktów cechowych i miejskich z lat 1530-1850, Rękopis depozytowy, sygn. Dok. Dep. 465.

Przywilej z roku 1500, Dokument depozytowy, sygn. Dok. Dep. 343.

Acta Castrensia Palatinatus Cracoviensis, Castrensia Cracoviensia – Relationes, sygn. 92 B, T. 215A.

Archiwum Narodowe w Krakowie (Oddział II)

Księga wykazów gminy XVII okręgowej Chrzanów, sygn. 29/465/188.

Archiwum Narodowe w Krakowie (Oddział III)

Cechy rzemieślnicze miast i wsi, Dokument depozytowy, sygn. 353, 354.

Cechy rzemieślnicze miast i wsi, Dokument depozytowy, sygn. IT 270 c.

Archiwum Narodowe w Krakowie (Oddział V)

Mapa Heldensfelda, Schematyczny plan Chrzanowa i okolic, 1802, sygn. WMK – Okr. 70. *Plan oznaczenia granic Chrzanowa*, 1842, Zbiór kartograficzny: Różne miejscowości – Chrzanów.

Plan miasta Chrzanowa przez S. Wiśniewskiego przeniesiony, sygn. WMK – Okr. 277.

Plan katastralny Stadt Chrzanow in Galizien Krakauer Kreis, 1848, sygn. K. Chrz.47.

Archiwum Państwowe w Rzeszowie

Akta miasta Chrzanowa, sygn. 1, 2, 3, 4.

Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie

Akta wizytacji diecezji krakowskiej, sygn. AV Cap. 17, AV Cap. 20, AV Cap. 31, AV Cap. 33, AV Cap. 45, AV Cap. 61, AV Cap. 65.

Akta wizytacji diecezji krakowskiej, sygn. AV 4, AV 8, AV 15, AV 23, AV 30, AV 55.

Acta Officialia Cracoviensia, sygn. 1, 2, 4, 5, 18, 36, 72.

Acta Episcopalia Cracoviensia, sygn. 3, 16, 25, 27, 31.

Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej

Regestrum Capituli Cracoviensis 1513-1526, sygn. Reg. Cap. 1.

Dokument pergaminowy, sygn. Dok. perg. 694.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział I

Rejestry poborowe województwa krakowskiego 1490-1573, sygn. 1.

Rejestry poborowe województwa krakowskiego 1502-1563, sygn. 2.

Rekognicjarz poborowy województwa krakowskiego 1578-1589, sygn. 60.

Rekognicjarz poborowy województwa krakowskiego 1564-1578, sygn. 63.

Rejestr poborowy województwa krakowskiego 1565, sygn. 97.

Rejestr poborowy województwa krakowskiego 1570, sygn. 107.

Rekognicjarz poborowy województwa krakowskiego 1570, sygn. 109.

Rekognicjarz poborowy powiatu śląskiego i województwa krakowskiego 1576, sygn. 115.

Rejestr poborowy województwa krakowskiego 1580, sygn. 119.

Rejestr poborowy województwa krakowskiego 1581, sygn. 121.

Rejestr poborowy województwa krakowskiego 1583, sygn. 125.

Rejestr poborowy województwa krakowskiego 1588, sygn. 126.

Rejestr poborowy województwa krakowskiego 1589, sygn. 127.

Muzeum w Chrzanowie

Potwierdzenie przywileju dla cechu sukienników, sygn. MCh-S-1723.

Przywilej Mikołaja Ligęzy dla cechu kowali, ślusarzy, nożowników złotników, sygn. MCh-H-38.

Potwierdzenie przywileju dla cechu szewców, sygn. MCh-S-2114.

Księga cechu szewców, sygn. MCh-S/ 2115.

Biblioteka Jagiellońska

Rękopis, sygn. 5348 II.

Źródła drukowane

Album studiosorum Universitatis Cracoviensis, t. 1: 1400-1498, wyd. A. Chmiel, Kraków 1887.

Album studiosorum Universitatis Cracoviensis, t. 2: 1490-1551, wyd. A. Chmiel, Kraków 1892.

Album studiosorum Universitatis Cracoviensis, t. 3: 1551-1606, wyd. A. Chmiel, Kraków 1904.

Album studiosorum Universitatis Cracoviensis, t. 4: 1607-1642, wyd. J. Zathej, H. Barycz, Kraków 1950.

Dorota Żurek imponuje znajomością i stopniem wyzyskania źródeł historycznych pozwalających przedstawić wszechstronnie topografię i zasiedlenie miasta oraz strukturę zawodową i społeczną jego mieszkańców. Praca wpisuje się znakomicie do polskiej historiografii miejskiej. Jest to bodajże pierwsza udana próba poddania opisowi socjotopograficznemu miasta małego. I to opisowi na przestrzeni ponad dwóch stuleci. Wszystkie polskie socjotopograficzne opracowania dotyczą miast średnich, a w każdym razie większych od Chrzanowa (Grodno, Krosno, Sieradz, Świdnica, Warta), i dużych (Elbląg, Poznań, Toruń, Wrocław). I pod tym względem jest to również praca pionierska.

Z recenzji prof. dr. hab. Franciszka Leśniaka

Bardzo dobrym zabiegiem było skonfrontowanie autorskiej rekonstrukcji układów własnościowych działek w przestrzeni miasta ze spisem szkód z czasu „potopu szwedzkiego”, datowanym na rok 1665, bo pozwoliło to Autorce potwierdzić prawidłowość własnej rekonstrukcji dla wcześniejszych lat. Konfrontacja wypadła pozytywnie, co stanowi kolejny dowód na rzetelność tej, podstawowej przecież części pracy; w tym kontekście nie umniejsza wartości rozprawy fakt, iż fragmentaryczność dostępnych źródeł nie pozwoliła Autorce na pełne rekonstrukcje ciągów parcel zarówno w przestrzeni, jak i w czasie. Można uznać, iż cały projekt jest sukcesem: otrzymaliśmy dojrzałą, poprawną metodologicznie pracę, w której, za pomocą metody socjotopograficznej, rozpoznano dokładnie małe typowe miasto Polski aż do katastrofy jej urbanizacji w połowie XVII wieku.

Z recenzji dr. hab. Urszuli Sowy (Sowiny), prof. IAE PAN

www.akademicka.pl

